

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Марченко О.А., інспектор факультету № 1 ОДУВС

У законодавстві та практиці кримінального судочинства України все більше уваги звертається на те, що вирішення соціального конфлікту є не лише результатом застосування покарання, але і примирення, звільнення від кримінальної відповідальності за вказаними в КК України і КПК України підставами. Справедливість судового рішення, щодо людини, яка вчинила злочин має базуватися на врахуванні всіх обставин вчиненого діяння та особи винного. Покарання потрібно розглядати, як важливий, але не єдиний і не головний засіб у боротьбі із злочинністю. У кримінальному і кримінально-процесуальному законодавстві України, поряд з покаранням визначені і удосконалюються системи інших засобів впливу на правопорушника, що відповідає принципу диференціації та індивідуальній кримінальній відповідальності.

Інститут припинення кримінальної справи займає важливе місце в системі процесуальних засобів, спрямованих на забезпечення завдань кримінального судочинства. Забезпечення цих завдань покладено на учасників, які приймають рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності.

Так прокурор, як обов'язковий учасник прийняття рішень щодо закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, несе персональну відповідальність за їх законність і обґрунтованість.

Проблемою звільнення від кримінальної відповідальності займалися такі вчені, як Ю. В. Баулін, Г. І. Глобенко, Л. В. Головки, О. А. Губська, В. О. Леонтьєвський, Т. Б. Ніколаско, В. О. Новіков, Д. В. Філін, А. М. Яценко та ін.

Однак процесуальні питання ролі та значення прокурора як учасника у вирішенні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності не достатньо досліджувалося.

Чинний КПК України передбачає порядок закриття кримінальної справи зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності з тієї чи іншої підстави. Прокурор, а також слідчий за згодою прокурора за наявності відповідних підстав, зазначених у Кримінальному кодексі України, своєю мотивованою постановою направляють кримінальну справу до суду для вирішення питання щодо звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Це означає, що законодавець передбачив двох обов'язкових суб'єктів прийняття цього рішення з числа державних органів: прокурора і суд.[1, С. 41-42].

До предмета нагляду прокурора за законністю і обґрунтованістю закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав входить додержання відповідних матеріальних і процесуальних підстав та умов, а також встановленого законом порядку прийняття цього рішення. Залежно від етапів, на яких реалізується процедура звільнення особи від кримінальної відповідальності, дії прокурора у цьому напрямку можна поділити на: підготовку для передачі справи до суду; участь у вирішенні судом питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; оскарження рішень суду; нагляд за виконанням рішення суду про закриття кримінальної справи зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Прокурор, одержавши від слідчого кримінальну справу, що надійшла в порядку, передбаченому статтями 7 – 11 КПК України, перевіряє повноту проведеного розслідування і законність постанови та з'ясовує: чи діяння, яке інкримінується особі, дійсно мало місце, чи містить воно склад злочину і чи винна особа в його вчиненні; наявність умов та підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених у КК України. У разі, якщо під час досудового слідства зазначені обставини встановлені не були, постанова про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності не може бути винесена, а справа направленню до суду не підлягає, про що прокурор зазначає у довідці про вивчення кримінальної справи. За наслідками вивчення кримінальної справи прокурор, відповідно до попереднього кримінально-процесуального законодавства (ст.

232 КПК України), мав можливість прийняти одне з таких рішень: 1) дати письмову згоду на постанову слідчого і направити справу до суду; 2) скасовати постанову слідчого і повернути йому справу з письмовими вказівками; 3) змінити постанову слідчого або винести нову постанову. Крім того, до направлення кримінальної справи до суду прокурор повинен перевірити додержання комплексу процесуальних умов звільнення особи від кримінальної відповідальності, а саме: 1) чи було особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, пред'явлено обвинувачення; 2) чи було особи роз'яснено сутність обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття справи з цієї підстави; 3) чи отримано її згоду щодо направлення справи до суду для закриття за відповідною підставою. Якщо обвинувачений проти цього заперечує або у матеріалах справи відсутня його згода на це, направлення кримінальної справи до суду не допускається, а провадження у справі продовжується у звичайному порядку; 4) чи було складено і належно оформлено прокурором, а також слідчим за згодою прокурора постанову щодо направлення справи до суду для вирішення питання щодо звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, чи була ця постанова мотивована [2, С. 352].

За чинним кримінально-процесуальним законодавством України всі питання пов'язані із участю прокурора у вирішенні питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності регламентуються у ст. ст. 285-289 КПК України, розміщені у спеціальному другому параграфі «Звільнення від кримінальної відповідальності». Слід зазначити, що законодавчі положення щодо етапів підготовки та розгляду матеріалів справи, особливого значення прокурора у підготовці клопотань про можливість звільнення від кримінальної відповідальності, правовий статус потерпілого та обвинуваченого, тощо, знайшли своє подальше закріплення та уточнення. [4, С. 145-147].

Таким чином, на досудовому етапі прокурор попередньо вирішує питання щодо необхідності закриття справи зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, а також перевіряє законність і обґрунтованість відповідної постанови, складеної слідчим, після чого передає її до суду. Фактично прокурор має право відмовити у направленні справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності лише через відсутність визначених для цього умов та підстав, тобто з формальних ознак. Дискусійною залишається проблема щодо можливості чи обов'язковості прокурора вирішувати питання про звільнення від кримінальної відповідальності, а отже щодо того чи є звільнення від кримінальної відповідальності обов'язковим та факультативним.

На перший погляд, відповідно до редакції ч. 2 ст. 286 КПК України прокурор має складати клопотання у разі встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності (отже обов'язково). Проте, з іншого боку, факультативність вирішення питання щодо доцільності клопотання залежить від значної кількості обставин, визначених у ст. 287 КПК України, відсутність будь-якої може виключити складання клопотання.

До речі, відповідно до підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності всі вони поділяються на безумовні та умовні. Наука кримінального права доводить, що всі види звільнення від кримінальної відповідальності, крім двох (передача особи на поруки та звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру) є безумовними, тобто такими, за яких особа звільняється від кримінальної відповідальності остаточно, безповоротно, незалежно від наступної поведінки після ухвалення рішення про її звільнення [3, С. 160]. Отже наявність цієї класифікації теж має впливати на характер рішення прокурора.

Не менш важливою є проблема визначення характеру участі прокурора у процесі вирішення питання про закриття справи та звільнення від кримінальної відповідальності. На етапі, який полягає у розгляді справи і вирішенні питання про її закриття зі звільненням особи від кримінальної відповідальності судом, завданням прокурора, як посадової особи, відповідальної за постанову, що надійшла до суду, є відстоювання викладених у ній аргументів, а також сприяння суду у встановленні підстав та умов для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Таким чином, прокурор повинен ще раз пересвідчитися, а також переконати суд у тому, що діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, мало місце в реальності, що воно містить склад злочину і особа винна в його вчиненні, а також у наявності умов та підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Кримінальним кодексом України. Крім того, прокурор повинен забезпечувати законність розгляду судом цих питань, додержання прав учасників процесу, передусім обвинуваченого і потерпілого, думку яких з приводу закриття кримінальної справи повинен з'ясовувати суд. Чинний КПК (ст. 288 КПК України) не містить прямих вимог щодо обов'язкової участі прокурора у судовому засіданні при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Водночас участь прокурора є обов'язковою як при попередньому розгляді справи в суді, так і в судовому розгляді справи, під час яких і вирішується питання щодо закриття справи зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

З огляду на це вважаємо, що в законі має бути прямо передбачено обов'язкову участь прокурора у розгляді судом питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, щоб він мав змогу виявляти порушення закону при цьому і відповідно реагувати на них. Можливість прокурора реагувати на порушення закону, допущені під час закриття судом справи з нереабілітуючих підстав, зводяться до його можливості оскаржити відповідне судове рішення в апеляційному чи касаційному порядку. На етапі участі прокурора у звільненні особи від кримінальної відповідальності реалізується при перевірці додержання умов для звільнення, якщо такі встановлено законом.

Таким чином, участь прокурора у вирішенні питання щодо звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності – це складний і важливий напрямок діяльності прокурора у сфері кримінального судочинства. Цей інститут потребує доповнення і вдосконалення у бік розширення повноважень прокурора у цій сфері, надання йому більшої самостійності й можливості розсуду щодо долі кримінального переслідування і звільнення особи від кримінальної відповідальності. А чинне кримінально-процесуальне законодавство потребує уточнення окремих відповідних положень.

Література:

1. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з нереабілітуючих підстав: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г. І. Глобенко. – Х., 2007. – 212 с.
2. Кримінальний процес: підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608 с.

3. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація: вид. 4-те, доп. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 1208 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 20 серпня 2015 року: Офіц. Текст. – К. Алерта, 2015. – 296 с.